

INSTITUT FOR
MENNESKE
RETTIGHEDER

HANDICAP

STATUS 2015-16

HANDICAP STATUS 2015-16

Denne delrapport er en del af Institut for Menneskerettigheders rapport 'Menneskerettigheder i Danmark, Status 2015-16'. Rapporten behandler udvalgte menneskeretlige emner og giver anbefalinger til forbedring af menneskeretsbeskyttelsen i Danmark.

Rapporten behandler emner om introduktion til menneskeretten, gennemførelse af menneskeretten, asyl, børn, databeskyttelse, etnisk oprindelse, familieliv, forvaltningens kontrol, frihedsberøvelse, handicap, køn, magtanvendelse, religion, retfærdig rettergang, retten til bolig, statsborgerskab, uddannelse, udvisning og udlevering, uregistrerede migranter, væbnet konflikt, ytringsfrihed og ældre.

Rapporten kan læses i sin fulde længde på instituttets hjemmeside, www.menneskeret.dk. Der findes også et sammendrag af rapporten, i trykt form og på hjemmesiden. Rapporten vil løbende blive udbygget, og instituttet modtager gerne kommentarer på statusrapport@menneskeret.dk.

ISBN: 978-87-93241-50-3

EAN: 9788793241503

ISSN: 2445-8686

© 2016 Institut for Menneskerettigheder
Danmarks Nationale Menneskerettighedsinstitution

Wilders Plads 8K
1403 København K
Telefon 3269 8888
www.menneskeret.dk

Vi tilstræber, at vores udgivelser bliver så tilgængelige som muligt. Vi bruger fx store typer, korte linjer, få orddelinger, løs bagkant og stærke kontraster. Vi arbejder på at få flere tilgængelige pdf'er. Læs mere om tilgængelighed på www.menneskeret.dk/tilgaengelighed

INDHOLD

1	OVERBLIK	5
1.1	INDHOLD OG AFGRÆNSNING	5
2	DEN INTERNATIONALE RAMME	7
2.1	HANDICAPKONVENTIONEN SÆTTER RAMMERNE	7
3	DEN NATIONALE RAMME	9
3.1	FLERE LOVE REGULERER HANDICAPOMRÅDET	9
4	DEN MENNESKERETLIGE UDVIKLING	11
5	HER KAN MENNESKERETTIGHEDERNE STYRKES I DANMARK	13
5.1	TILGÆNGELIGHED	13
5.1.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	13
5.1.2	DANSKE FORHOLD	14
5.1.3	ANBEFALINGER	16
5.2	TVANG I PSYKIATRIEN	16
5.2.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	16
5.2.2	DANSKE FORHOLD	18
5.2.3	ANBEFALINGER	19
5.3	SELVBESTEMMELSE	19
5.3.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	19
5.3.2	DANSKE FORHOLD	20
5.3.3	ANBEFALINGER	22
5.4	POLITISK MEDBESTEMMELSE	22
5.4.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	22
5.4.2	DANSKE FORHOLD	23
5.4.3	ANBEFALINGER	25
5.5	INKLUSION PÅ ARBEJDSMARKEDET	25
5.5.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	25
5.5.2	DANSKE FORHOLD	26
5.5.3	ANBEFALINGER	27
5.6	LIGE ADGANG TIL SUNDHED	27
5.6.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	27
5.6.2	DANSKE FORHOLD	28
5.6.3	ANBEFALINGER	29
	SLUTNOTER	30

FORKORTELSER

CPT	Den Europæiske komité til forebyggelse af tortur, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf
EMD	Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol
EMRK	Den Europæiske Menneskerettighedskonvention
FN	De Forenede Nationer
ICCPR	FN's konvention om borgerlige og politiske rettigheder
ØSKR	FN's konventionen om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder

KAPITEL 1

1 OVERBLIK

1.1 INDHOLD OG AFGRÆNSNING

Mellem 18 og 30 procent af befolkningen har et handicap, forstået som en længerevarende sygdom eller funktionsnedsættelse.¹ Personer med handicap er en meget sammensat gruppe. For nogle medfører et handicap ikke ulige muligheder, men for mange gør det.

FN's konvention om rettigheder for personer med handicap (Handicapkonventionen) forpligter staterne til at fremme lige muligheder for personer med handicap på alle livsområder, som reguleres af menneskerettighederne.

Denne delrapport behandler nogle af de væsentligste udfordringer, som Danmark har med at beskytte og fremme rettigheder for personer med handicap. De udvalgte problemstillinger tager udgangspunkt i en liste over de 10 største udfordringer for Danmark set i lyset af Handicapkonventionen:

- Diskrimination
- Retssikkerhed
- Tilgængelighed
- Selvbestemmelse
- Institutionalisering
- Psykiatri
- Uddannelse
- Sundhed
- Arbejdsmarked
- Politisk medbestemmelse.

Udfordringerne på listen er udvalgt af Institut for Menneskerettigheder, enten fordi de har betydning for rigtig mange personer med handicap, eller fordi de rammer nogle personer med handicap særlig hårdt.

I det følgende sættes fokus på enkelte af disse overordnede emner: tilgængelighed, tvang i psykiatrien, selvbestemmelse, politisk medbestemmelse, inklusion på arbejdsmarkedet og lige adgang til sundhed.

Der henvises til delrapporten om gennemførelse af menneskeretten, hvor behovet for inkorporering, styrket beskyttelse mod diskrimination på grund af handicap og ratifikation af tillægsprotokollen til Handicapkonventionen behandles. Endvidere henvises til delrapporten om uddannelse, hvor inklusion af børn med handicap i grundskolen er behandlet, samt til delrapporten om statsborgerskab, hvor reglerne om statsborgerskab til personer med handicap er behandlet. I delrapporten om frihedsberøvelse behandles frihedsberøvelse af personer med psykisk sygdom som følge af overtrædelser af straffeloven. Endvidere er der i delrapporten om familieliv et afsnit om retten til at være forældre, når man har et handicap. Institut for Menneskerettigheders hjemmeside www.handicapkonvention.dk indeholder mere dybdegående information om rettigheder for personer med handicap. Her kan også abonneres på en nyhedsmail om handicap og menneskerettigheder, som udkommer to gange om året.

2 DEN INTERNATIONALE RAMME

2.1 HANDICAPKONVENTIONEN SÆTTER RAMMERNE

Personer med handicap blev som gruppe overset, da både FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder blev vedtaget i 1948, og da FN's store konventioner om menneskerettigheder blev vedtaget i 1966. I princippet er personer med handicap omfattet af disse almindelige menneskerettigheder, men i praksis har det vist sig, at personer med handicap ofte ikke nyder godt heraf. Derfor var der et behov for en konvention for personer med handicap.

Handicapkonventionen fra 2006 er den første retligt bindende globale konvention, som alene omhandler personer med handicap.

Handicapkonventionen slår fast, at personer med handicap skal sikres retten til at nyde alle menneskerettigheder. Det anerkendes som noget nyt, at et handicap opstår i mødet mellem en funktionsnedsættelse og samfundsskabte barrierer, og konventionen opstiller klare forpligtelser for stater til at afskaffe disse barrierer.² Handicapkonventionen indebærer således et paradigmeskifte i sin tilgang til menneskerettigheder for personer med handicap. Det er bevidst, at der i Handicapkonventionen er valgt en meget bred beskrivelse af begrebet handicap, i erkendelse af at både milde og alvorlige handicap kan føre til ulige muligheder.³

Det følger blandt andet af Handicapkonventionen, at Danmark er forpligtet til at indføre et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap.⁴ Der bør således være en retlig beskyttelse mod diskrimination på grund af handicap på alle områder, for eksempel for så vidt angår uddannelse, sundhed og offentligt tilgængelige steder. Denne forpligtelse understøttes af, at 'ikke-diskrimination' er ophøjet til et generelt princip, som konventionen bygger på.⁵

Den Europæiske Menneskerettighedskonvention (EMRK) indeholder ikke særlige bestemmelser om rettigheder for personer med handicap. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (EMD) har imidlertid truffet en række afgørelser om beskyttelse af personer med handicap under konventionen og har i flere sager henvist til Handicapkonventionen.⁶ Under Europarådet findes særlige bestemmelser om handicap i blandt andet Europarådets Socialpagt.⁷

Efter EU's Charter om Grundlæggende Rettigheder (EU-chartret) anerkender og respekterer EU personer med handicaps ret til at nyde godt af foranstaltninger, der skal sikre deres autonomi, deres sociale og erhvervsmæssige integration og deres deltagelse i samfundslivet. EU-chartret nævner endvidere handicap som en beskyttet diskriminationsgrund.⁸ EU har blandt andet vedtaget EU-rammedirektivet EC 2000/78 om lighed på arbejdsmarkedet, som forbyder diskrimination på grund af handicap.

Derudover gælder alle menneskeretlige konventioner også over for personer med handicap. Flere FN-menneskerettighedskomitéer har derfor vedtaget såkaldte generelle kommentarer vedrørende fortolkningen af specifikke konventioner i forhold til personer med handicap. Det gælder for eksempel FN's konvention om barnets rettigheder (Børnekonventionen), FN's konvention om afskaffelse af alle former for diskrimination mod kvinder (Kvindekonventionen) og FN's konventionen om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder (ØSKR).⁹

Der henvises i øvrigt til delrapporten om 'Introduktion til menneskeretten' for en bredere introduktion til fortolkning af menneskerettigheder.

3 DEN NATIONALE RAMME

3.1 FLERE LOVE REGULERER HANDICAPOMRÅDET

De grundlæggende elementer i dansk handicappolitik blev beskrevet i en regeringshandlingsplan fra 2003, hvoraf det fremgår, at handicappolitikken bygger på principper om ligebehandling, kompensation og sektoransvar. Ved ligebehandling henvises til det grundlæggende princip om ligebehandling af personer med handicap og en målsætning om at skabe "et samfund for alle". Med kompensation menes, at en person med handicap ved særlige foranstaltninger eller hjælpemidler kompenseres for følgerne af en nedsat funktionsevne. I princippet om sektoransvar ligger, at en offentlig myndighed, der udbyder en hvilken som helst ydelse, service eller produkt til befolkningen, er ansvarlig for, at ydelsen også er tilgængelig for personer med handicap.

Regeringen har i oktober 2013 offentliggjort en handicappolitisk handlingsplan og i 2014 offentliggjort en statusrapport om gennemførelsen af den handicappolitiske handlingsplan.¹⁰

Som nævnt ovenfor i afsnit 2 er Danmark som følge af tiltrædelsen af Handicapkonventionen forpligtet til at indføre et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap. I Danmark er personer med handicap imidlertid kun beskyttet mod diskrimination på grund af handicap på arbejdsmarkedet. Der henvises i den forbindelse til delrapporten om 'gennemførelse af menneskeretten', hvori det anbefales, at Danmark indfører et forbud mod diskrimination uden for arbejdsmarkedet på grund af handicap.

Mens den danske lovgivning flere steder tager højde for regulering i forhold til personer med handicap – primært som undtagelsesbestemmelser til forskellige krav – er de to væsentligste love på området lov om forbud mod forskelsbehandling og serviceloven.

Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet indeholder også en tilpasningsforpligtelse for arbejdsgiveren i forhold til en person med handicap. Denne forpligtelse gælder dog ikke, hvis arbejdsgiveren derved vil blive pålagt en uforholdsmæssig stor byrde.¹¹

Serviceovens formål er blandt andet at tilgodese behov, der følger af nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne. For så vidt angår voksne med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne, er formålet med loven også at yde en samlet og helhedsorienteret indsats, der kan bidrage til at forbedre den enkeltes sociale funktion, udviklingsmuligheder og livsudfoldelse samt understøtte den enkeltes muligheder for en selvstændig tilværelse. Støtte og assistance efter serviceloven omfatter blandt andet borgerstyret personlig assistance (BPA), forskellige typer af hjælpermidler samt botilbud.

Ifølge Handicapkonventionens artikel 33, stk. 2, er medlemsstaterne forpligtede til at udpege en uafhængig funktion, der har til opgave at fremme, beskytte og overvåge gennemførelsen af konventionen. Dette mandat er i Danmark givet til Institut for Menneskerettigheder.¹² Instituttet varetager denne opgave i samarbejde med Det Centrale Handicapråd og Folketingets Ombudsmand.

4 DEN MENNESKERETLIGE UDVIKLING

Ved udgangen af 2015 er der stadig centrale udeståender af stor betydning for personer med handicaps rettigheder. Mellem 37 og 48 procent af personer med en større fysisk eller psykisk funktionsnedsættelse har oplevet at blive diskrimineret på grund af blandt andet handicap.¹³ Til trods herfor er der ikke fremsat forslag om et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap¹⁴ eller om inkorporering af Handicapkonventionen. Der er stadig massive problemer med tvang i psykiatrien, og der er generelt en manglende respekt for retten til selvbestemmelse og inklusion i samfundslivet. Der har det seneste år være øget fokus på retssikkerheden for udsatte grupper i kommunerne.¹⁵ Blandt andet har Handicaporganisationerne udtrykt bekymring på vegne af personer med handicap særligt i forhold til konkrete forvaltningsretlige afgørelser. En praksisundersøgelse fra Ankestyrelsen fra november 2015, hvoraf fremgår en omgørelsesprocent på 30, understøtter, at retssikkerheden i kommunerne er under pres.¹⁶ Noget tyder endvidere på, at personer med handicap og alvorligt syge borgere risikerer at opleve helbredsmæssige forværringer som følge af de ressourceforløb og arbejdsprøvninger, der gennemføres som følge af førtidspensionsreformen¹⁷ trods klare lægelige advarsler til kommunerne.¹⁸

Der er imidlertid også sket forbedringer på området siden 'Status 2014-15':

- Social- og Indenrigsministeriet har opdateret alle relevante vejledninger under serviceloven med henblik på at klargøre retten til støtte for forældre med handicap, som hindrer dem i at udfylde forælderrollen.
- Regeringen har bevilliget satspuljestøtte¹⁹ til Det Nationale Forskningsinstitut for Velfærds (SFI) 'Handicap og Levevilkårsundersøgelse', der forventes gennemført i løbet af 2016. Undersøgelsen bør efter instituttets opfattelse baseres på en rettighedsbaseret tilgang, så der blandt andet tages udgangspunkt i Guldindikatorerne, der er ti statistiske indikatorer til måling af Handicapkonventionens gennemførelse.²⁰

- Folketinget har vedtaget en lovændring, der giver personer under værgemål med fratagelse af den retlige handleevne stemmeret til kommunal-, regional og Europa-Parlamentsvalg.²¹
- Folketinget vedtog i september 2015 en ændring af psykiatriloven,²² der lægger op til en styrkelse af den enkeltes selvbestemmelse og mindre anvendelse af tvang i psykiatrien. Lovændringen indeholder dog ikke et stop for bæltefikseringer over 48 timer i psykiatrien, hvilket blandt andet instituttet har kritiseret.²³
- De seneste tal fra Sundhedsstyrelsen viser, at der på landsplan har været et lille fald i anvendelsen af bæltefikseringer i psykiatrien i 2015 siden perioden 2011-2013.²⁴

Udviklingen har også medført nye menneskeretlige udfordringer:

- Folketinget vedtog i april regeringens forslag om at lempe adgangen til at iværksætte tvangsbortadoptioner af børn.²⁵ Tvangsadoption kan foretages på trods af et velfungerende samvær mellem de biologiske forældre og børnene, når forældrene varigt er ude af stand til at varetage omsorgen for barnet og det af hensyn til kontinuiteten og stabiliteten i barnets opvækst vurderes at være bedst for barnet. Ændringen medførte en lempelse af beviskravet for at forældrene er varigt ude af stand til at varetage omsorgen for barnet. De seneste ændringer rammer primært forældre med handicap og børn af forældre med handicap.²⁶ De retssikkerhedsmæssige problemstillinger forbundet med et lempet beviskrav og indgrebs intensitet over for hensynet til kontinuitet og stabilitet i opvæksten medfører risiko for uforholdsmæssige indgreb i børn og forældres ret til familieliv.²⁷
- De seneste tal fra Sundhedsstyrelsen viser, at andelen af længevarende bæltefikseringer, dvs. bæltefikseringer over 48 timer, er faldet i 2015 siden perioden 2011-2013. Andelen af personer, der får beroligende medicin ved tvang ligger dog nærmest konstant omkring 7,5 procent i hele perioden.²⁸

Internationale organer har i løbet af 2014 vurderet forholdene i Danmark:

FN's Komité mod Tortur udtrykte i december 2015 blandt andet bekymring over anvendelsen af tvang i psykiatrien og anbefalede, at Danmark strammer betingelserne for anvendelse af tvang i psykiatrien.²⁹

5 HER KAN MENNESKERETTIGHEDERNE STYRKES I DANMARK

5.1 TILGÆNGELIGHED

Handicapkonventionen bygger på en anerkendelse af, at et handicap opstår i mødet mellem funktionsnedsættelse og samfundsskabte barrierer. Det er derfor afgørende, at Danmark arbejder for at fjerne samfundsskabte barrierer. En vigtig del af dette arbejde består i at sikre, at Danmark gøres tilgængeligt for alle med handicap. I det følgende fokuseres på tre centrale områder; tilgængelighed til nyt byggeri, tilgængelighed til offentlig transport og digital tilgængelighed.

5.1.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Handicapkonventionens artikel 9 fastslår, at Danmark har pligt til at fremme adgangen for personer med handicap til fysiske omgivelser, transportmuligheder, information, kommunikation og øvrige faciliteter, som er tilgængelige for offentligheden.

Tilgængelighed er et af Handicapkonventionens grundlæggende principper.³⁰ Derudover er tilgængelighed en forudsætning for at skabe et inkluderende samfund, hvor personer med handicap kan deltage fuldt og effektivt og dermed få et selvstændigt liv. Samfundets tilgængelighed er ofte en forudsætning for at kunne nyde konventionens rettigheder. Tilgængelighed er i Handicapkonventionen formuleret som en retlig forpligtelse for staterne, og som en individuel rettighed for personer med handicap. Tilgængelighed har endvidere en nær sammenhæng med retten til ikke at blive diskrimineret på grund af handicap.³¹ FN's Handicapkomité har i 2013 vedtaget en generel kommentar om retten til tilgængelighed.³²

EU-retten opstiller en række krav om tilgængelighed, særligt vedrørende adgangen til offentlige transportmidler.³³ EU-Kommissionen har derudover i december 2012 fremlagt et forslag til direktiv om tilgængelighed til offentlige hjemmesider, der har som målsætning at sikre personer med handicap adgang til hjemmesider.³⁴ Endvidere har Kommissionen i december 2015 fremlagt et

forslag til direktiv om tilgængelighedskrav til produkter og tjenesteydelser, der blandt andet har til formål at støtte medlemsstaternes indsats for at leve op til deres nationale forpligtelser og deres forpligtelser i medfør af Handicapkonventionen, i relation til tilgængelighed.³⁵

5.1.2 DANSKE FORHOLD

Der er i Danmark ikke et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap uden for arbejdsmarkedet. Det betyder blandt andet, at man ikke kan påklage diskrimination på grund af handicap i forhold til adgang til offentlige steder som for eksempel rådhus, skoler og butikker eller i forhold til adgang til transport og hjemmesider. Det er instituttets opfattelse, at et generelt diskriminationsforbud ville kunne afhjælpe nogle af de problemstillinger, der fortsat eksisterer på disse områder. Der henvises til delrapporten "Gennemførelse af Menneskeretten" og instituttets anbefaling om, at der indføres et generelt diskriminationsforbud i Danmark.

BYGGERI

I byggelovgivningen i Danmark er der fastsat krav til tilgængeligheden til byggeri, hovedsageligt nybyggeri og ombygninger. Om end der stadig kan ske forbedringer, så understøtter den danske byggelovgivning således i store træk, at der skal bygges tilgængeligt.³⁶

Trods kravene til at bygge tilgængeligt viser undersøgelser dog, at nybyggeri i praksis ofte ikke lever op til disse krav. I 2012 undersøgte Statens Byggeforskningsinstitut tilgængeligheden i 10 nybyggede bygninger, som alle skulle være åbne for offentligheden. Den samlede konklusion pegede på, at samtlige bygninger havde problemer med at leve op til kravene om tilgængelighed, hvilket hovedsageligt skyldtes manglende viden hos de udførende aktører.³⁷

Også Institut for Menneskerettigheders egen undersøgelse af tilgængelighed til nybyggeri har peget på, at bygherrer ofte ikke er bevidste om deres ansvar for, at byggeriet opføres tilgængeligt.³⁸

Endvidere kan det være problematisk, at det ikke er et krav, at kommunen tilser, hvorvidt et byggeri er tilgængeligt, før der udstedes en ibrugtagningstilladelse. Problemet er således i vidt omfang ikke den gældende lovgivning, men derimod manglende viden, efterlevelse og kontrol.

Foranlediget af en debat i vinteren 2015 på ingeniøren.dk om de mange tilgængelighedsproblemer ved nybyggeri har Transport- og Bygningsminister Hans Christian Smidt bedt Trafik- og Byggestyrelsen om at tage kontakt til KL for at drøfte, hvordan man i fællesskab kan sikre opmærksomhed hos de

kommunale bygningsmyndigheder om, at bygningsreglementets regler om tilgængelighed skal være overholdt.³⁹

OFFENTLIG TRANSPORT

Danmark er i henhold til Handicapkonventionen forpligtet til at sikre reel tilgængelighed til offentlige transportmidler. Desværre er der i dag ringe muligheder for kørestolsbrugere til i praksis at benytte især almindelige busser. I stedet har udgangspunktet været, at trafikelskaberne har tilbudt særlige kørselsordninger for personer med handicap.

I krafttrædelsen af EU-forordningen 181/2011 om buspassagerers rettigheder betyder, at det nu er blevet forbudt for trafikelskaber at afvise personer med handicap på grund af deres handicap. Institut for Menneskerettigheder er i dialog med trafikelskaberne, som stiller sig positivt over for at arbejde for mere tilgængelighed for personer med handicap til de almindelige busser. Både Movia i Region Hovedstaden og Midttrafik undersøger således nu mulighederne for at lave et forsøg med elektriske ramper, så kørestolsbrugere kan køre om bord på busserne uden at skulle have en hjælper med til at slå bussens manuelle rampe ud.⁴⁰ Endvidere har DSB og Arriva fra 1. august 2015 nedsat varslings tiden fra 48 til 24 timer for personer med handicap, som skal have assistance, når de skal med offentlig transport og med en ambition om at varslings tiden nedsættes yderligere.⁴¹ Det er en meget positiv udvikling.

OFFENTLIGE HJEMMESIDER

Danmark er også forpligtet til at sikre reel tilgængelighed til offentlige myndigheders hjemmesider. Tilgængelighed til hjemmesider betyder for eksempel, at teksten på hjemmesiden er i et format, der kan læses op af skærmlæsere, at man kan navigere på siden alene ved brug af mus eller tastatur, og at farven på baggrund og tekst står i tilstrækkelig høj kontrast til hinanden, så også personer med nedsat syn kan læse teksterne.

Digitaliseringsstyrelsens kortlægning af offentlige hjemmesiders tilgængelighed fra december 2012 viste imidlertid, at 34 procent af de offentlige hjemmesider havde en mangelfuld tilgængelighed. Det vil sige, at hjemmesiderne havde adskillige formelle tilgængelighedsfejl og flere væsentlige funktioner og/eller væsentligt indhold, som ikke kunne anvendes af alle brugere.⁴² Firmaet SiteImprove har i samarbejde med Institut for Menneskerettigheder lavet en film om de problemer, som personer med handicap oplever, når de bruger borger.dk.⁴³

Det er et krav, at borgere i stigende grad skal benytte hjemmesider frem for at henvende sig personligt hos de offentlige myndigheder.⁴⁴ Denne digitalisering er

på mange måder positiv for blandt andet personer med handicap, fordi mange ved hjælp af digitale løsninger kan opleve større mulighed for selv at tilegne sig viden og kommunikere på lige fod med andre, såfremt hjemmesiderne er tilgængelige.

Lovgivningen om obligatorisk digital selvbetjening indeholder muligheder for at blive undtaget fra denne pligt, hvis man for eksempel på grund af handicap ikke kan benytte hjemmesiden. Denne mulighed må ikke erstatte tilgængelighed. Manglende tilgængelighed kan således medføre eksklusion af personer med handicap, også selvom det er muligt at blive undtaget for en pligt til at anvende de digitale selvbetjeningsløsninger. Det bemærkes i den forbindelse, at kravet om digital selvbetjening også kan være vanskeligt at indfri for andre grupper, for eksempel ældre og personer med anden etnisk oprindelse end dansk.

5.1.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme menneskerettighederne – at regeringen:

- sikrer effektiv kontrol med efterlevelsen af krav om tilgængelighed til offentligt byggeri, offentlig transport og offentlige hjemmesider.

5.2 TVANG I PSYKIATRIEN

Psykiatriloven giver mulighed for at anvende tvang over for personer, som er sindssyge, såvel ved indlæggelse som ved behandling. Indgreb efter denne lov behandles i nærværende delrapport. Frihedsberøvelse af personer med psykisk sygdom, som begår overtrædelser af straffeloven, behandles i delrapporten om 'frihedsberøvelse'.

5.2.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Menneskeretten bygger generelt på anerkendelse af det enkelte menneskes frihed og værdighed,⁴⁵ og særligt relevante bestemmelser findes i blandt andet EMRK artikel 3 og 8 om henholdsvis forbud mod tortur og anden umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf og retten til privatliv. FN's konvention om borgerlige og politiske rettigheder (ICCPR) giver en lignende beskyttelse. FN's konvention mod tortur og anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf (Torturkonventionen) og Europarådets konvention om forebyggelse af tortur er også relevante.

Handicapkonventionen bygger på en styrket anerkendelse af, at personer med handicap har ret til at bestemme over deres krop og liv på lige fod med andre mennesker. Det fremgår blandt andet af konventionens bestemmelse om generelle principper, at konventionen bygger på respekt for "personlig autonomi,

herunder frihed til at træffe egne valg, og uafhængighed af andre personer".⁴⁶ Konventionens stillingtagen til tvangsindlæggelse og behandling skal læses på denne baggrund. Handicapkomitéen har i 2014 vedtaget en meget vidtgående generel kommentar om retlig handleevne, hvor komiteen taler for et forbud mod tvangsbehandling i psykiatrien.⁴⁷

Psykisk sygdom er ofte længerevarende og vil derfor ofte være at anse som et handicap i Handicapkonventionens forstand. Selvom særlove om psykiatrien ikke udelukkende rammer personer, som har en længerevarende psykisk sygdom, vil de imidlertid ofte ramme personer med længerevarende psykisk sygdom i særlig grad og vil derfor kunne udgøre indirekte diskrimination på grund af handicap.

Handicapkonventionens artikel 14 forbyder frihedsberøvelse af en person med henvisning til eksistensen af et handicap. Derudover forbyder konventionen generelt diskrimination på grund af handicap.⁴⁸ En tvangsindlæggelse skal være i overensstemmelse med disse to rettigheder.

Det har traditionelt været antaget, at psykisk sygdom under visse omstændigheder kan være en lovlig frihedsberøvelsesgrund.⁴⁹

Handicapkomitéens udtalelser ved eksamineringen af stater og udtalelser fra FN's Højkommissær for Menneskerettigheder tyder på, at udviklingen går i retning af et opgør med lovgivning, som giver lettere adgang til at frihedsberøve personer med psykisk sygdom end andre personer.⁵⁰ Det kan betyde, at kriterierne for frihedsberøvelse skal formuleres sådan, at frihedsberøvelse i psykiatrien kun kan finde sted, når det sker for at afværge overhængende fare for personen selv eller andre.

For så vidt angår tvangsbehandling er Handicapkonventionens princip om selvbestemmelse for personer med handicap af afgørende betydning. Af særlig relevans er konventionens bestemmelse om lighed for loven, hvoraf det fremgår, at personer med handicap så vidt muligt skal have adgang til selv at træffe beslutninger om deres liv.⁵¹ Den øgede vægt på selvbestemmelse ses også ved, at konventionens artikel 17 vedrører beskyttelse af personlig integritet, og at det af ordlyden af artikel 25 om retten til sundhed fremgår, at personer med handicap har ret til sundhedsbehandling på grundlag af et frit og informeret samtykke.⁵²

Det forhold, at den enkeltes selvbestemmelse skal i højsædet, og at personer med psykisk sygdom skal ligestilles med andre, taler for, at det er særligt problematisk at tillade tvang på grundlag af et behandlingskriterium, det vil sige, hvor borgeren ikke er til fare for sig selv eller andre, men hvor manglende behandling alene er medicinsk tilrådet.

Europarådets Torturkomité har gentagne gange og senest i september 2014 kritiseret brugen af langvarige tvangsfikseringer i Danmark. Komiteen understreger, at langvarige tvangsfikseringer over flere dage ikke kan begrundes medicinsk og derfor udgør nedværdigende og umenneskelig behandling.⁵³

Derudover indeholder FN's Handicapkomité's afsluttende bemærkninger om Danmark fra oktober 2014 også en anbefaling om nedbringelse af tvangen i psykiatrien.⁵⁴

Senest i december 2015 har FN's Komité mod Tortur udtrykt bekymring over anvendelsen af tvang i psykiatrien og blandt andet anbefalet, at Danmark strammer betingelserne for anvendelse af tvang i psykiatrien.⁵⁵

5.2.2 DANSKE FORHOLD

Som opfølgning på regeringens psykiatriudvalgs anbefalinger er der i 2015 gennemført en ændring af psykiatriloven, der blandt andet har som overordnet formål at mindske anvendelsen af tvang i psykiatrien. Det er positivt, at der med loven lægges op til en styrkelse af de psykiatriske patienters rettigheder, herunder en stærkere kontrol med bæltefikseringer.⁵⁶ Det er endvidere positivt, at Sundheds- og Ældreministeriet og regionerne har vedtaget en målsætning om halvering af brugen af bæltefikseringer inden år 2020.⁵⁷

Den seneste ændring af psykiatriloven indeholder imidlertid ikke en slutdato for anvendelsen af langvarige bæltefikseringer, som anbefalet af handicaporganisationerne og Institut for Menneskerettigheder.⁵⁸

På trods af en regional målsætning om nedbringelse af tvang i psykiatrien ligger andelen af voksne, der udsættes for tvang stadig på over 22 procent lige som den var i baseline-perioden 2011-2013.⁵⁹ Således udsættes flere end en femtedel af alle, som bliver indlagt i psykiatrien, fortsat for tvang. Andelen af dem, der bliver udsat for bæltefiksering er faldet en smule fra 7,7 procent i baseline-perioden 2011-2013 til 5,9 procent i 2015. Andelen af personer, der får beroligende medicin ved tvang ligger nærmest konstant omkring 7,5 procent i hele perioden.⁶⁰ Nye undersøgelser viser imidlertid, at det er muligt at nedbringe anvendelsen af bæltefikseringer i psykiatrien.⁶¹ Et satspuljefinansieret projekt om nedbringelse af tvang i psykiatrien har da også i perioden fra juli 2012 til november 2014 nedbragt antallet af bæltefikseringer og tvangsepisoder med remme på de 34 deltagende psykiatriske afsnit med henholdsvis 26 procent og 27 procent.⁶²

5.2.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at undgå at krænke menneskerettighederne – at Sundheds- og Ældreministeriet:

- indfører en slutdato for anvendelse af lange bæltefikseringer i psykiatrien på over 48 timer, således at bæltefikseringer i psykiatrien over 48 timer udfases.

5.3 SELVBESTEMMELSE

Begrænsninger i den enkeltes selvbestemmelse kan tage mange former, og personer med handicap oplever, at deres ret til selvbestemmelse i mange tilfælde ikke får plads til at udfolde sig. Personer under værgemål samt beboere på bosteder er særligt udsatte. I det følgende ses nærmere på begrænsninger i den enkeltes selvbestemmelse, når en person tvinges til at bo under institutionslignende former på grund af sit handicap eller fratages retlig handleevne som følge af sit handicap.

5.3.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Retten til et selvstændigt liv og til at være inkluderet i samfundet er beskyttet i Handicapkonventionens artikel 19. En vigtig del af retten til et selvstændigt liv ligger i adgangen til selv at bestemme, hvor man vil bo, i hvilken boform (om man ønsker at bo i egen bolig eller i et botilbud), samt om man ønsker at bo alene eller sammen med andre. Staterne er derfor forpligtet til at arbejde i retning af, at alle personer med handicap selv kan vælge deres bopæl og ikke er tvunget til at bo i institutioner eller institutionslignede boformer.

Retten til privatliv i EMRK artikel 8 og artikel 5 om personlig frihed og sikkerhed er blevet fortolket forholdsvis bredt af EMD. EMD har således i en dom fra 2012 fundet krænkelse af en klagers personlige frihed som følge af dennes institutionalisering.⁶³ Domstolen lagde vægt på, at klager var placeret i en institution langt fra byområdet, selvbestemmelsen var begrænset i dagligdagen, og klager var sat under værgemål af institutionen.

For at sikre, at personer med handicap kan leve et selvstændigt liv, for eksempel i egen bolig, skal der være adgang til forskellige støttetilbud. For eksempel skal der være mulighed for personlig bistand, også når man bor i egen bolig. Når personer med handicap modtager vidtgående støtte i hverdagen, er det vigtigt, at denne gives på en måde, som understøtter og styrker den enkeltes selvbestemmelse. I forbindelse med adgangen til selv at vælge sin bolig er det derudover vigtigt, at personlig støtte gives, uden at det er en betingelse, at man bor i en bestemt boform, for eksempel sammen med andre.

EMRK artikel 8 om beskyttelse af privatlivet og artikel 6 om retfærdig rettergang beskytter den enkeltes ret til retlig handleevne. Det samme gør ICCPR artikel 16 om retsevne. Handicapkonventionens artikel 12 understreger, at retten til retsevne også gælder for personer med handicap, og forbyder, at der iværksættes begrænsninger i en persons retlige handleevne alene med henvisning til en persons handicap. Samtidig forpligter konventionen staterne til at støtte personer med handicap, som har brug for hjælp til at udøve deres handleevne. Der kan være tale om helt uformel hjælp og støtte til at træffe beslutninger, men også mere formelle ordninger er i overensstemmelse med konventionen.⁶⁴

Handicapkonventionen har et stærkt fokus på selvbestemmelsesret og retlig handleevne. At træffe beslutninger på vegne af en person med handicap skal være sidste udvej. Man skal forsøge sig med forskellige former for støtte, før man griber til en sådan løsning. Handicapkomiteen har i 2014 vedtaget en general kommentar om selvbestemmelse og retlig handleevne.⁶⁵

5.3.2 DANSKE FORHOLD

VÆRGEMÅL

Hvis en person med handicap i Danmark har vanskeligt ved at varetage egne anliggender og træffe egne beslutninger, kan der efter dansk ret iværksættes forskellige støttetiltag, blandt andet værgemål. Værgemål er en støtteforanstaltning, hvor en person indsættes som værge for at sikre rettighederne for personen med handicap og beskytte den enkelte mod omverdens misbrug.

Der er i dansk ret mulighed for at skræddersy forskellige former for støttetiltag til personer, som har brug for hjælp til at udøve deres retlige handleevne. Værgemålsloven⁶⁶ giver mulighed for støtte i form af mindre indgribende samværgemål (værgemålslovens § 7), men også for traditionelle økonomiske og personlige værgemålsordninger (værgemålslovens § 5). Decideret økonomisk umyndiggørelse og fratagelse af den retlige handleevne er den mest indgribende foranstaltning i værgemålsloven, som også medfører, at personen bliver frataget sin stemmeret (værgemålslovens § 6).

De forskellige ordninger efter værgemålsloven skal tilpasses konkret til den enkelte person, og loven giver herudover mulighed for, at ordningerne kan tidsbegrænses. Den danske værgemålslov lægger derimod ikke op til, at værger skal søge at fremme personens retlige handleevne, og heller ikke til, at der jævnligt skal foretages revurderinger af værgemålssager.

Et gennemgående princip i værgemålsloven er ”det mindste middels princip”.⁶⁷ Princippet betyder for eksempel, at en umyndiggørelse eller et økonomisk værgemål ikke kan iværksættes, hvis det vil være tilstrækkeligt for personen at få hjælp i kraft af et samværgemål.

Institut for Menneskerettigheder har i en undersøgelse belyst, hvordan værgemål bliver oplevet og praktiseret i Danmark, samt vurderet, i hvilket omfang lovgivning, procedurer og praksis lever op til Handicapkonventionen, særligt Handicapkonventionens bestemmelse om retten til at udøve egen vilje og træffe egne beslutninger.⁶⁸

Undersøgelsen viser, at der er en række konflikter og dilemmaer i forbindelse med værgemål, specielt de mest omfattende værgemål. Oplevelsen af værgemål er blandt andet afhængig af, om værgemålet er iværksat med eller mod den enkeltes vilje. Herudover er det også afgørende, hvordan samarbejdet i forbindelse med værgemålet er, og hvorvidt den enkelte oplever, at hans/hendes rettigheder bliver respekteret.

De mest omfattende værgemål (§ 6-værgemålene) er de værgemål, der er mest kritisk af, da det grundlæggende har store konsekvenser for personer at blive underlagt § 6-værgemål. Rapportens interviewede beretter om manglende selvbestemmelse, vrede over tab af rettigheder og oplevelse af afhængighed.

INSTITUTIONER SOM BOFORM

I 1998 blev begrebet ”institution” afskaffet i serviceloven. Alligevel lever nogle personer med handicap stadig i institutionslignende boformer, og der bygges stadig boliger, som på grund af deres størrelse og beliggenhed får institutionslignende træk.⁶⁹ Sådanne boliger kan give begrænsede muligheder for at leve et selvstændigt liv og at være inkluderet i samfundet. En undersøgelse viser således, at personer i botilbud har begrænsede valgmuligheder i dagligdagen, for eksempel i forhold til hvad og hvornår beboerne vil spise, personlig hygiejne, økonomi og aktiviteter. Undersøgelsen omhandler borgere, der modtager støtte i eget hjem, samt borgere, der bor i midlertidige eller længerevarende botilbud.⁷⁰

Hertil kommer, at retten til selv at vælge bopæl, herunder hvor og hvem man vil bo med, på lige vilkår med andre ikke er fuldt gennemført i praksis, selv om der findes lovgivning, der skulle sikre retten til at vælge sin bolig. En undersøgelse fra 2012 har vist, at boligsituationen for personer med handicap er meget ringe, og at personer med handicap meget ofte ikke selv bestemmer, hvor og med hvem de vil bo.⁷¹ Endvidere har en praksisundersøgelse fra 2011 vist, at cirka halvdelen af sagerne om flytning ikke er i overensstemmelse med regler og praksis.⁷²

I Danmark findes der en række ydelser i den sociale lovgivning, som kan være med til at muliggøre, at personer med handicap kan leve et selvstændigt liv. Det kan eksempelvis være muligheden for hjemmehjælp, hjælpemidler, socialpædagogisk støtte eller borgerstyret personlig assistance.

Flere af bestemmelserne i serviceloven er målrettet bestemte former for hjælpebehov. Derfor kan nogle handicapgrupper have sværere ved at få dækket deres behov for støtte, når det ikke ligger klart inden for de hjælpebehov, der gives støtte til. Der har for eksempel tidligere været fokus på, om voksne med ADHD får den nødvendige hjælp.⁷³

5.3.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme menneskerettighederne – at regeringen:

- tager initiativ til at reformere værgemålsloven med henblik på at fremme støttet beslutningstagning.

5.4 POLITISK MEDBESTEMMELSE

Personer med handicap oplever forskellige barrierer i adgangen til politisk medbestemmelse.

5.4.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Handicapkonventionens artikel 29 understreger, at personer med handicap har lige ret til deltagelse i det politiske og offentlige liv. Bestemmelsen omhandler retten til at tage aktivt del i styringen af landet og fastslår, at personer med handicap skal kunne deltage i det politiske og offentlige liv på lige vilkår med andre. Det politiske liv omfatter politiske partier, men også folkevalgte hverv på både lokalt, regionalt og statsligt niveau. Det offentlige liv omfatter interesseorganisationer og foreninger som for eksempel politiske partier og handicaporganisationer. Endvidere omfatter det offentlige liv også hverv i den udøvende og dømmende myndighed.

Danmark skal blandt andet sikre, at alle personer med handicap har mulighed for at stemme og blive valgt, for eksempel ved at sikre, at stemmeprocedurer, afstemningsfaciliteter og valgmateriale er passende, tilgængelige og lette at forstå og anvende. Det er endvidere i strid med Handicapkonventionens artikel 29 at fratage en persons stemmeret med henvisning til, at han eller hun er sat under værgemål.⁷⁴

Retten til politisk deltagelse er blandt andet beskyttet i EMRK 1. tillægsprotokol, artikel 3, om adgang til at stemme og EMD's praksis synes at gå i en tilsvarende retning ved fortolkningen af EMRK.⁷⁵ Retten til at stemme findes også i ICCPR artikel 25, ligesom konventionen indeholder et generelt diskriminationsforbud der blandt andet omfatter diskrimination på grund af handicap.

5.4.2 DANSKE FORHOLD

Som udgangspunkt har alle personer over 18 år ret til at stemme. Dog følger det af blandt andet Folketingsvalgloven, at personer, som har fået udpeget en værge under værgemålslovens § 6, ikke har valgret og heller ikke er valgbare. Når en person får udpeget en værge, sker det udelukkende for at beskytte ham eller hende mod økonomisk misbrug, herunder for at undgå, at den pågældende selvformøbler sin formue. Der er ingen forbindelse mellem personens behov for at blive sat under værgemål og hans eller hendes evne til at stemme. Det er Institut for Menneskerettigheders vurdering, at fratagelsen af stemmeretten for personer med begrænset retlig handleevne er i strid med Handicapkonventionens artikel 29.⁷⁶

Det er positivt, at regeringen har fremsat – og Folketinget vedtaget – et forslag til ændring af valglovene, så personer under værgemål ikke længere fratages retten til at stemme til kommunal- og regionalvalg samt valg til Europa-Parlamentet.⁷⁷

Det er imidlertid Justitsministeriets opfattelse, at grundloven er til hinder for, at personer under værgemål gives ret til at stemme til Folketinget og til folkeafstemninger. Institut for Menneskerettigheder er uenig i denne fortolkning af grundloven. Undtagelsen til stemmeretten forfølger således hverken det egentlige formål med grundlovsbestemmelsen eller – i menneskeretlig kontekst – legitime grunde, for eksempel hensynet til den nationale sikkerhed, den offentlige tryghed eller andres rettigheder og friheder. Den gruppe af personer, som undtagelsen i grundloven var tiltænkt, er ikke den gruppe af personer, der i dag mister stemmeretten som følge af et værgemål.⁷⁸

Baggrunden for den danske undtagelse til valgretten findes i grundlovens § 29, hvoraf fremgår, at personer, der er umyndiggjort, ikke har stemmeret. Grundloven siger imidlertid intet om værgemål, men det er Justitsministeriets opfattelse, at personer, der får tildelt en værge og dermed underlægges værgemålslovens § 6, er umyndiggjorte i grundlovens forstand. Den eneste begrundelse for at fastholde undtagelsen i dag er således, at det lovteknisk ikke er muligt at ændre folketingsvalgloven uden en grundlovsændring.

Denne undtagelse til valgretten er menneskeretligt problematisk, da den automatisk afskærer personer, der har fået frataget den retlige handleevne, fra

at stemme. Endvidere er værgemål oftest et udslag af en psykisk sygdom, hvilket betyder, at personen grundet sin psykiske sygdom indirekte bliver afskåret fra at stemme, hvilket kan udgøre diskrimination i menneskeretlig forstand.

De internationale forpligtelser har da også medført, at regeringen med ovennævnte lovforslag valgte at foreslå en ændring af de øvrige valglove, således at personer under § 6-værgemål får valgret. Imidlertid fastholdes undtagelsen i forhold til folketingsvalg og folkeafstemninger. Social- og Indenrigsministeriet har begrundet dette med, at Justitsministeriet har fundet, at grundloven er til hinder for at give de nævnte personer valgret til folketingsvalg og folkeafstemninger.

Indholdet af grundlovsbestemmelsen er imidlertid omtvistet.⁷⁹ Hverken Justitsministeriet eller Social- og Indenrigsministeriet har peget på de hensyn, der begrundet fratagelsen af valgretten, herunder de hensyn, som Justitsministeriet mener ligger bag grundlovsbestemmelsen. Det er instituttets opfattelse at undtagelsen står i direkte modsætning til det primære formål med grundlovens § 29, nemlig at sikre borgernes retssikkerhed og et demokratisk samfund. Social- og Indenrigsministeriet samt Justitsministeriet bør derfor se nærmere på, hvordan man kan ændre bestemmelsen, så den er i overensstemmelse med Danmarks internationale forpligtelser.⁸⁰

Mange personer med handicap oplever, at de har sværere ved at deltage i det politiske liv end andre, hvilket for eksempel fremgår af undersøgelsen MOTE fra Center for Ligebehandling af Handicappede.⁸¹ Lovgivningsmæssigt mangler der bestemmelser, som for eksempel sikrer tilgængeligt valgmateriale, fysisk tilgængelighed til valglokaler og tilgængelige stemmesedler. Problemerne opleves helt konkret, når valgprogrammerne i tv ikke sendes med tegnsprogstolkning, eller når valgduellerne afholdes på steder, hvor kørestolsbrugere ikke kan komme ind. Mange oplever også problemer på selve valgdagen, hvor for eksempel stemmesedlerne ikke er særligt velegnede for blinde eller personer med udviklingshæmning.

En tilstødende problemstilling er, at dansk socialrets udgangspunkt er, at det er en borgers opholdskommune der har pligt til at yde hjælp efter serviceloven. Dette gælder imidlertid ikke, hvor en borger med kommunens eller anden offentlig myndigheds medvirken visiteres til et botilbud i en anden kommune. I forhold til disse borgere forbliver den oprindelige opholdskommune både betalings- og handlekommune i forhold til ydelser efter serviceloven, mens den nye bopælskommune bliver betalings- og handlekommune i alle andre forhold.⁸² For borgere ramt af dette betyder det reelt, at de politiske repræsentanter, de kan stemme på i bopælskommunen, ikke er de samme som dem, der fastlægger serviceniveauet for de serviceydelser, som de får tildelt af den tidligere

opholdskommune, og som for mange personer med handicap har meget stor betydning.

5.4.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at undgå at krænke menneskerettighederne – at regeringen:

- tager initiativ til at ændre valglovgivningen, således at personer, som har fået udpeget en værge under værgemålslovens § 6, fortsat har valgret og er valgbare til Folketingsvalg.

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme menneskerettighederne – at regeringen:

- sikrer personer med handicap lige muligheder for at deltage i den politiske proces.

5.5 INKLUSION PÅ ARBEJDSMARKEDET

Personer med handicap er stærkt underrepræsenterede på det danske arbejdsmarked. Retten til beskæftigelse er en rettighed, der har væsentlig betydning for, at personer med handicap kan opnå lige muligheder og fuld inklusion i samfundslivet.

5.5.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Handicapkonventionens artikel 27 fastslår, at personer med handicap har ret til beskæftigelse på lige fod med andre på et inkluderende arbejdsmarked.

Arbejdsmarkedet, arbejdsvilkår og arbejdsmiljø skal være åbent, inkluderende og tilgængeligt for personer med handicap. Diskrimination på grund af handicap skal forbydes, og der skal ydes tilpasning i rimeligt omfang til personer med handicap. Offentlige myndigheder skal endvidere fremme beskæftigelsesmuligheder for personer med handicap. Det gælder særligt i den offentlige sektor.

I 2013 behandlede EU-Domstolen en sag om den danske 120-dages-regel i lyset af EU-direktivet om forskelsbehandling på arbejdsmarkedet.⁸³ Domstolen slog fast, at afskedigelse på grund af 120 dages sygefravær er i strid med forbuddet mod diskrimination på grund af handicap, hvis fraværet skyldes, at der ikke er ydet tilpasning i rimeligt omfang for arbejdstagers handicap.

5.5.2 DANSKE FORHOLD

Beskæftigelsesraten for personer med handicap er væsentligt dårligere end for personer uden handicap. Kun 24 procent af personer med en psykisk lidelse har et arbejde, hvorimod 45 procent af personer med et mobilitetshandicap er i beskæftigelse og 52 procent af personer med et sanse- og kommunikationshandicap.⁸⁴ Særligt for så vidt angår blinde og stærkt svagsynede mellem 18 og 64 år, viser en undersøgelse fra 2015, at alene 10 procent er i ustøttet beskæftigelse og 8 procent i fleksjob.⁸⁵ Til sammenligning er 76 procent af personer uden handicap i beskæftigelse. Kvinder med handicap har endvidere en lavere beskæftigelsesrate end mænd. Der er derudover behov for viden om, i hvilket omfang etnicitet påvirker beskæftigelsesraten for personer med handicap.⁸⁶

Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet forbyder forskelsbehandling på grund af blandt andet handicap og pålægger arbejdsgivere at yde tilpasning i rimeligt omfang for de særlige behov, som følger af en persons handicap. De danske domstole er i stigende omfang begyndt at fortolke denne forpligtelse sådan, at den får en vis betydning i praksis. Et markant eksempel er gengivet i Østre Landsrets afgørelse U.2011.2880Ø. Dommen handlede om en hørehandicappet kvinde, der var blevet afskediget med henvisning til hendes dårligere hørelse og den megen sygdom som følge heraf. Landsretten fandt, at kommunen havde undladt at opfylde forpligtelsen til at yde tilpasning i rimeligt omfang, fordi kommunen ikke havde omfordelt opgaverne. Højesteret har flere gange efterfølgende taget stilling til rækkevidden af tilpasningsforpligtelsen i dansk ret.⁸⁷ Højesteret lægger bl.a. vægt på, om arbejdsgiveren har undersøgt og eventuelt afprøvet mulige, hensigtsmæssige tilpasningsforanstaltninger, for eksempel nedsat tid eller placering i en anden stilling. Dommene viser, at omfanget af arbejdsgiverens forpligtelser til at foretage tilpasning beror på en ganske konkret vurdering.

Den generelle lovgivning om arbejdsmarkedet og aftaler mellem arbejdsmarkedets parter synes ikke altid at afspejle den brede definition af handicap, som anvendes i Handicapkonventionen eller forpligtelsen til at yde tilpasning til arbejdstagere under lov om forbud mod forskelsbehandling. Der er behov for et eftersyn for at sikre, at Danmark lever op til sine forpligtelser og skaber et inkluderende arbejdsmarked for personer med handicap. Der er således behov for at vurdere, om andre love, som for eksempel arbejdsmiljøloven, dagpengeloven og lov om brug af helbredsoplysninger og bestemmelser som 120-dages-reglen nævnt ovenfor, bør tydeliggøre arbejdsgivernes tilpasningspligt. En ny generel lov om forbud mod usaglig afskedigelse ville også kunne tydeliggøre kravet om tilpasning i rimeligt omfang for arbejdsgivere.

Behovet for en revision af den generelle danske arbejdsmarkedsregulering blev ligeledes understreget med EU-Domstolens afgørelse fra 2013, som behandles ovenfor i afsnit 5.5.2.

5.5.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme menneskerettighederne – at regeringen:

- tager initiativ til at revidere den generelle arbejdsmarkedslovgivning, så det klart fremgår, at der er pligt til at yde tilpasning i rimeligt omfang for de særlige behov, som følger af en ansat persons handicap.

5.6 LIGE ADGANG TIL SUNDHED

Let og lige adgang er et grundlæggende princip i det danske sundhedsvæsen. Alligevel er sundhedsrisici og sygdomme socialt skævt fordelt i samfundet. Dette betegnes samlet under begrebet ulighed i sundhed. Ser man på den brede befolkning, kan forhold som uddannelseslængde, indkomst, beskæftigelsesforhold, boligforhold, handicap og etnicitet have betydning for, hvor udsat man er for sundhedsrisici og sygdomme. Flere undersøgelser dokumenterer, at der i Danmark er ulighed i sundhedstilstanden, hvilket i særlig grad rammer personer med handicap.⁸⁸ Personer med handicap ryger mere, spiser mere usundt, trives dårligere socialt og bevæger sig mindre end befolkningen som helhed.⁸⁹ Alle faktorer som resulterer i dårligere sundhedstilstand.

5.6.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Retten til sundhed fremgår af flere menneskeretlige dokumenter og konventioner, som Danmark har tilsluttet sig.

Både FN's verdenserklæring om Menneskerettigheder artikel 25 og FN's Konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder (ØSKR) artikel 12 fastslår ethvert menneskes ret til at nyde den højst opnåelige standard af fysisk og psykisk sundhed. En lignende formulering findes i den Europæiske Social Pagt (ESP) artikel 11, der fokuserer på staternes pligt til at iværksætte forebyggende initiativer på sundhedsområdet, samt i artikel 13, som blandt andet fremhæver pligten til at sikre enhver, der mangler tilstrækkelige midler til sit underhold, adgang til fornøden hjælp og pleje i forbindelse med sygdom.

FN's Komité for økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder (ØSKR-komitéen) har i en generel kommentar fremhævet, at retten til sundhed må forstås som

retten til at nyde en række faciliteter, varer, services og øvrige forhold, der er nødvendige for realiseringen af den højest opnåelige standard af sundhed.⁹⁰

Ifølge ØSKR-komiteén forudsætter opfyldelsen af retten til sundhed, at relevante sundhedsfaciliteter, varer og services er til rådighed i tilstrækkeligt omfang (availability), at disse er tilgængelige for alle borgere uanset baggrund (accessibility), at disse må anses for acceptable (acceptability) og er af høj kvalitet (quality).⁹¹

Retten til sundhed gælder for alle mennesker uden diskrimination,⁹² og Handicapkonventionen præciserer, at personer med handicap har ret til samme sundhedsydelser og pleje af samme kvalitet, som alle andre mennesker.⁹³ ØSKR-komiteén fremhæver personer med handicap som en særlig udsat gruppe, som staterne har særlige forpligtelser overfor i relation til at sikre en reel lige adgang til sundhed.⁹⁴

Staterne har også en forpligtelse til at sikre personer med handicap adgang til de sundhedsydelser, som deres handicap giver anledning til.⁹⁵

Personer med handicap har ret til behandling på grundlag af frit og informeret samtykke på lige vilkår med andre mennesker.⁹⁶ Denne bestemmelse har betydning både i forhold til tvangsbehandling af psykiatriske patienter og i forhold til personer med udviklingshæmning og andre med behov for, at kommunikationen med dem sker under hensyntagen til deres funktionsnedsættelse.

Endelig skal personer med handicap have adgang til sundhedsforsikringer uden diskrimination på grund af handicap. Personer med handicap må heller ikke nægtes behandling på grund af deres handicap.

5.6.2 DANSKE FORHOLD

Sundhedsloven⁹⁷ fastsætter kravene til sundhedsvæsenet med henblik på at sikre respekt for det enkelte menneske, dets integritet og selvbestemmelse og at opfylde behovet for blandt andet let og lige adgang til sundhedsvæsenet.⁹⁸ Der gælder endvidere et generelt krav om saglighed, lighed og proportionalitet i det offentlige sundhedsvæsen.

Instituttet er ikke bekendt med undersøgelser af, hvorvidt personer med handicap i Danmark oplever diskrimination, når de har brug for ydelser fra sundhedsvæsenet. En række enkeltsager har imidlertid fremhævet risikoen for diskrimination, og den øgede brug af prioriteringer i adgangen til sundhedsydelser risikerer at ramme personer med handicap uforholdsmæssigt

hårdt.⁹⁹ Herved er personer med handicap i risiko for at opleve diskrimination i adgangen til sundhedsydelse i form af for eksempel at blive nedprioriteret eller nægtet behandling.

Et eksempel på, at prioriteringer i sundhedsvæsenet måske kan være en medvirkende årsag til, at personer med handicap reelt ikke har lige adgang til sundhedsydelser, blev omtalt i medierne i oktober 2012. Af mediernes omtale fremgik, at en toårig pige med en sjælden hjertesygdom tilsyneladende blev nægtet at komme på transplantationslisten til et nyt hjerte, fordi hun var for retarderet. Argumentet var, at pigen aldrig ville kunne forstå og sige fra over for den behandling, som en transplantation kræver.¹⁰⁰

Et andet eksempel på en lignende situation er fra januar 2011, hvor det af medierne fremgik, at brug af rollator og hjemmehjælp havde indflydelse på, hvorvidt en patient på Herlev Hospital i givet fald skulle modtage intensiv behandling eller genoplivning.¹⁰¹

Et tredje eksempel omtalt i pressen er fra Odense Universitetshospital, hvor lægerne i 2009 afviste at operere en kvinde med en tumor med henvisning til, at kvinden havde et handicap. I kvindens journal blev følgende noteret: "Grunden til, at der ikke direkte går til operation, er at pt. (patienten, red.) er svagt retarderet!"¹⁰²

Sundhedsstyrelsen har i 2012 og 2014 udgivet nye vejledninger for henholdsvis sundhedsfagligt personale på sygehuse og uden for sygehuse om blandt andet genoplivningsforsøg og livsforlængende behandling.¹⁰³ Vejledningerne understreger personalets forpligtelse til at medinddrage borgeren i beslutninger. Det fremgår også, at sundhedspersonalets fravalg af genoplivningsforsøg kun må ske i ganske bestemte tilfælde, for eksempel når borgeren ikke længere er i stand til at udøve sin selvbestemmelsesret og døden med stor sandsynlighed forventes at indtræde inden for dage til uger trods anvendelsen af de foreliggende behandlingsmuligheder.

5.6.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler - med henblik på at styrke vidensgrundlaget - at Sundheds- og Ældreministeriet:

- iværksætter en undersøgelse af, om personer med handicap udsættes for diskrimination i adgangen til sundhedsydelser.

SLUTNOTER

- ¹ Malene Damgaard, Tinne Steffensen og Steen Bengtsson, 'Hverdagsliv og levevilkår for mennesker med funktionsnedsættelse', SFI 13: 26 (30 procent). Marie Møller Keldsen, Helle Sophie Houborg og Jan Høgelund, 'Handicap og beskæftigelse', SFI 13: 01 (17,6 procent).
- ² Handicapkonventionens artikel 9 om tilgængelighed.
- ³ Handicapkonventionens præambel punkt (e).
- ⁴ Handicapkonventionens artikel 5 om lighed og ikke-diskrimination. Se også Institut for Menneskerettigheder, 'Policy brief om forbud mod diskrimination', 2014: <http://menneskeret.dk/udgivelser/forbud-diskrimination>.
- ⁵ Handicapkonventionens artikel 3 om generelle principper.
- ⁶ EMD, Bataliny mod Rusland, afgørelse af 23. juli 2015, app. nr. 10060/07; EMD, Shamoyan mod Armenien, afgørelse af 7. juli 2015. app.nr. 18499/08; EMD, Yaikov mod Rusland, afgørelse af 18. juni 2015. app. nr. 39317/05; EMD, Stefan Stankov mod Bulgarien, afgørelse af 17. marts 2015. app. nr. 25820/07; EMD, M.S. mod Kroatien (nr. 2), afgørelse af 19. februar 2015, app. nr. 75450/12; EMD, Affaire Helhal mod Frankrig, afgørelse af 19. februar 2015, app. nr. 10401/12; EMD, Khloyev mod Rusland, afgørelse af 5. februar 2015, app. nr. 46404/13; EMD, Alajos Kiss mod Ungarn, afgørelse af 20. maj 2010, app. nr. 38832/06; EMD, Kiyutin mod Rusland, afgørelse af 10. marts 2011, app. nr. 2700/10, og EMD, Glor mod Schweiz, afgørelse af 30. april 2009, app. nr. 13444/04.
- ⁷ Den Europæiske Socialpagt af 1961 artikel 15.
- ⁸ EU-chartrets artikel 21.
- ⁹ CEDAW, General Recommendation no. 18, 'Disabled Women', 1991; CESCR General Comment no. 5, 'Persons with Disabilities', 1994, og CRC General Comment no. 9, 'The rights of children with disabilities', 2006.
- ¹⁰ Regeringen, 'Handicappolitisk handlingsplan – Status 2014', september 2014.
- ¹¹ Bekendtgørelse af lov nr. 1349 af 16. december 2008 om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v., § 2 a.
- ¹² Folketingsbeslutning B 15 vedtaget den 17. december 2010 om fremme, beskyttelse og overvågning af gennemførelsen af FN's konvention om rettigheder for personer med handicap.
- ¹³ Ibid.
- ¹⁴ Dette forhold blev kritiseret i forbindelse med FN's Universal Periodic Review eksamination af Danmark i Geneve i januar 2016, se 'Draft Report of the Working Group on the Universal Periodic Review. Denmark', (A/HRC/WG.6/24/L.7), af 25. januar 2016, punkt. 5.26, 5.64, 5.5.66 og 5.76.

¹⁵ For en generel diskussion af retssikkerheden i kommunerne se blandt andet http://www.altinget.dk/social/artikel/eksperter-retssikkerhed-paa-socialomraadet-i-frit-fald?ref=newsletter&refid=19398&SNSubscribed=true&utm_source=Nyhedsbrev&utm_medium=e-mail&utm_campaign=social; Social- og indenrigsministerens svar på spørgsmål om forslag til forbedringer af regler og praksis, der kan føre til, at kommunerne yder den hjælp til handicappede, de har krav på – tilgængelig på: <http://www.ft.dk/samling/20151/almdel/sou/spm/72/svar/1286309/index.htm>; Social- og indenrigsministerens svar på spørgsmål om, hvilke initiativer ministeren vil tage for at sikre, at de mange kommuner, der i dag overtræder forvaltningslovens § 7, stk. 1, fremover overholder disse regler – tilgængelig på: <http://www.ft.dk/samling/20151/almdel/sou/spm/73/svar/1286314/index.htm>; Social- og indenrigsministerens svar på spørgsmål om, hvilke initiativer ministeren vil tage for at sikre, at de mange kommuner, der i dag overtræder deres pligt til at hjælpe borgere med sjældne handicap med at søge om ekstra hjælp – tilgængelig på: <http://www.ft.dk/samling/20151/almdel/sou/spm/74/svar/1286311/index.htm>.

¹⁶ Se Ankestyrelsens praksisundersøgelse om kommunernes visitation til tilbud efter serviceloven til borgere med sjældne handicap og erhvervet hjerneskade – tilgængelig på: <https://ast.dk/publikationer/ankestyrelsens-praksisundersogelse-om-kommunernes-visitacion-til-tilbud-efter-serviceloven-til-borgere-med-sjaeldne-handicap-og-erhvervet-hjerneskade>; Social- og indenrigsministerens svar på spørgsmål om Ankestyrelsens praksisundersøgelse påviser, at 40 % af handicappede eller hjerneskade ikke får den hjælp, de har ret til – tilgængelig på: <http://www.ft.dk/samling/20151/almdel/sou/spm/71/svar/1286308/index.htm>; http://www.altinget.dk/social/artikel/kommuner-fejler-i-2-ud-af-5-handicapsager?ref=newsletter&refid=19048&SNSubscribed=true&utm_source=Nyhedsbrev&utm_medium=e-mail&utm_campaign=social; <http://ast.dk/publikationer/ankestyrelsens-praksisundersogelse-om-revurdering-og-forlaengelse-af-sygedagpengeperiode>; se endvidere tal fra Ankestyrelsen (klager over kommunernes afgørelser på social- og beskæftigelsesområdet) – tilgængelig på: <https://ast.dk/tal-og-undersogelser/tal-fra-ankestyrelsen>.

¹⁷ Lov nr. 1380 af 23. december 2012 om ændring af lov om en aktiv beskæftigelsesindsats, lov om aktiv socialpolitik, lov om social pension og forskellige andre love (Reform af førtidspension og fleksjob, herunder indførelse af ressourceforløb, rehabiliteringsteam, fleksløntilskud m.v.).

¹⁸ Se for eksempel http://www.altinget.dk/social/artikel/professor-borgerne-har-mistet-retten-til-at-vaere-syge?ref=newsletter&refid=19710&SNSubscribed=true&utm_source=Nyhedsbrev&utm_medium=e-mail&utm_campaign=social; Nordjyske Stiftstidende, 1. november, s. 1 "Skadet af reform", s. 3 "Bunker af skadelige forløb", s. 4-5 "Helbredsskadelig udvikling" og s. 26-27 "Giv syge borgere retten til værdigt liv".

¹⁹ Se Social- og Indenrigsministeriets hjemmeside for omtale af satspuljeaftale på socialområdet for 2016 - tilgængelig på:

<http://sim.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2015/okt/ny-satspuljeaftale-styrker-socialomraadet-med-607-mio-kr.aspx>.

²⁰ For mere information om Guldindikatorerne se

<http://menneskeret.dk/nyheder/10-fokusomraader-forbedre-rettigheder-personer-handicap>.

²¹ Lov nr. 381 af 27. april 2016 om ændring af lov om valg af danske medlemmer til Europa-Parlamentet og lov om kommunale og regionale valg (Valgret til personer under værgemål med fratagelse af den retlige handleevne).

²² Lovbekendtgørelse nr. 1160 af 29. september 2015 om anvendelse af tvang i psykiatrien.

²³ Institut for Menneskerettigheder, 'Høring over udkast til forslag til lov om ændring af lov om anvendelse af tvang i psykiatrien', j.nr. 540.10/30873, 29. august 2014.

²⁴ Sundhedsdatastyrelsen, Tabel med årlige indikatorer, baseline og milepæl – tilgængelig på <http://esundhed.dk/sundhedsaktivitet/tip/Sider/tip03.aspx> (senest besøgt 15. april 2016). Se også Sundhedsstyrelsen, Monitorering af tvang i psykiatrien - opgørelse for perioden 1. januar – 31. december 2015 (2016) – tilgængelig på:

<http://sundhedsstyrelsen.dk/da/nyheder/2016/~media/060750678D064629A6C53DEE15634E1C.ashx> (senest besøgt 15. april 2016).

²⁵ Lov nr. 530 af 29. april 2015 om ændring af adoptionsloven m.fl. (Lempelse af betingelserne for adoption uden samtykke m.v.).

²⁶ De seneste 10 sager om tvangsadoption (fra 2009-2014), som omtales i forarbejderne til den seneste ændring af adoptionsloven vedrører alle forældre, der lider af psykisk sygdom, eller forældre, der har begrænset intellektuel kapacitet eller mental retardering.

²⁷ Se også Institut for Menneskerettigheders høringssvar af 13. november 2014 tilgængelig på

http://menneskeret.dk/files/media/hoeringssvar/127_b_adoption_uden_samtykke.pdf og høringssvar af 14. august 2015 tilgængelig på

http://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/08_august_15/90_b_bkg_mv_adoption_uden_samtykke.pdf.

²⁸ Sundhedsdatastyrelsen, Tabel med årlige indikatorer, baseline og milepæl – tilgængelig på <http://esundhed.dk/sundhedsaktivitet/tip/Sider/tip03.aspx> (senest besøgt 15. april 2016). Se også Sundhedsstyrelsen, Monitorering af tvang i psykiatrien - opgørelse for perioden 1. januar – 31. december 2015 (2016) – tilgængelig på:

<http://sundhedsstyrelsen.dk/da/nyheder/2016/~media/060750678D064629A6C53DEE15634E1C.ashx> (senest besøgt 15. april 2016).

- ²⁹ Committee Against Torture, 'Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic report of Denmark', 9. December 2015, CAT/C/DNK/CO/6-7, nr. 40 og 41.
- ³⁰ Handicapkonventionens artikel 3 (f).
- ³¹ Signe Stensgaard Sørensen, Susanne Nour og Pia Justesen, 'Kom bare ind ... om tilgængelighed til bygninger', Institut for Menneskerettigheder, 2013, side 15.
- ³² Committee on Rights of Persons with Disabilities, CRPD/C/GC/2, 22 May 2014, General Comment on Article 9: Accessibility:
<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/DGCArticle9.doc>.
- ³³ EU-forordning 1107/2006 om flypassagerers rettigheder og EU-forordning 181/2011 om buspassagerers rettigheder.
- ³⁴ The European Commission, 'Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the accessibility of public sector bodies' websites', 3. december 2012, COM(2012) 721 final. Tilgængelig på:
<https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/proposal-directive-european-parliament-and-council-accessibility-public-sector-bodies-websites>.
- ³⁵ The European Commission, 'Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States as regards the accessibility requirements for products and services', 2. december 2015, COM(2015) 615 final. Tilgængelig på:
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=2400>.
- ³⁶ Se eksempelvis Statens Byggeforskningsinstitut, 'Regulering af tilgængelighed i udlandet', 2013. Tilgængelig på:
<http://www.sbi.dk/tilgaengelighed/bygningsindretning/regulering-af-tilgaengelighed-i-udlandet>.
- ³⁷ Anne Kathrine Frandsen, Inge Mette Kirkeby, Camilla Ryhl og Lars Schmidt Pedersen, 'Bygningsreglements tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen', SBI, 2012.
- ³⁸ Signe Stensgaard Sørensen, Susanne Nour og Pia Justesen, 'Kom bare ind ... om tilgængelighed til bygninger', Institut for Menneskerettigheder, 2013, side 20.
- ³⁹ Svar på SOU alm. del, spørgsmål 5, 28. oktober 2015.
- ⁴⁰ Læs mere om instituttets dialog med trafikelskaberne her:
<http://www.menneskeret.dk/emner/handicap/forstaa-konvention/artikel-9/imr-artikel-9/transport>.
- ⁴¹ Jf. Kontrakt mellem Transportministeriet og DSB om trafik udført som offentlig service i perioden 2015-2024.
- ⁴² Digitaliseringsstyrelsen, 'Kortlægning af udvalgte hjemmesiders overholdelse af WCAG 2.0', 2012.
- ⁴³ Link til filmen:
<http://fast.wistia.net/embed/iframe/5qma27p9xb?autoplay=true&playerColor=>

[007a8f&popover=true&version=v1&videoHeight=752&videoWidth=940&volumeControl=true.](#)

⁴⁴ Den fælles offentlige digitaliseringsstrategi 2011-2015. Tilgængelig på: www.digst.dk/Digitaliseringsstrategi/~/_media/Files/Digitaliseringsstrategi/Digitale_vej_til_fremtidens_velfærd.ashx.

⁴⁵ Præambel til ICCPR og ØSKR.

⁴⁶ Handicapkonventionens artikel 3.

⁴⁷ Committee on Rights of Persons with Disabilities, CRPD/C/GC/1, 19 May 2014, 'General Comment on Article 12: Equal Recognition Before the Law'. Institut for Menneskerettigheder har kommenteret de generelle bemærkninger i brev af 21. februar 2014 til komiteen, som er tilgængelig her:

http://menneskeret.dk/files/media/dokumenter/handicapkonventionen/submission_to_cprd_on_dgc_art_9_and_12.pdf.

⁴⁸ Handicapkonventionens artikel 5.

⁴⁹ EMRK artikel 5, stk. 1, litra e.

⁵⁰ UN Human Rights Council, 'Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment', 1 February 2013, A/HRC/22/53, pr. 89, og Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations om henholdsvis Tunesien af 13. maj 2011, CRPD/C/TUN/CO/1, og Kina af 15. oktober 2012, CRPD/C/CHN/CO/1.

⁵¹ Handicapkonventionens artikel 12.

⁵² Handicapkonventionens artikel 25.

⁵³ Council of Europe, 'Report to the Danish Government on the visit to Denmark carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 13 February 2014', September 2014, præmis 121. Se også UfR.2014.3045Ø.

⁵⁴ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, 'Concluding observations on the initial report of Denmark', 3 October 2014 (Advance Unedited Version), CRPD/C/DNK/CO/1.

⁵⁵ Committee Against Torture, 'Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic report of Denmark', 9. December 2015, CAT/C/DNK/CO/6-7, nr. 40 og 41.

⁵⁶ Lovbekendtgørelse nr. 1160 af 29. september 2015 om anvendelse af tvang i psykiatrien.

⁵⁷ <http://www.sum.dk/Aktuelt/Nyheder/Psykiatri/2014/Juni/Nyt-partnerskab-skal-halvere-brugen-af-baelter-i-psykiatrien.aspx>.

⁵⁸ Institut for Menneskerettigheder, 'Policy Brief om langvarige bæltefikseringer i psykiatrien': <http://menneskeret.dk/udgivelser/lange-baeltefikseringer-psykiatrien>.

⁵⁹ Målsætning: <http://www.regioner.dk/psykiatri/brug+af+tvang+i+psykiatrien>. Sundhedsdatastyrelsen, Tabel med årlige indikatorer, baseline og milepæl – tilgængelig på <http://esundhed.dk/sundhedsaktivitet/tip/Sider/tip03.aspx>

(senest besøgt 15. april 2016). Se også Sundhedsstyrelsen, Monitorering af tvang i psykiatrien - opgørelse for perioden 1. januar – 31. december 2015 (2016) – tilgængelig på:

<http://sundhedsstyrelsen.dk/da/nyheder/2016/~media/060750678D064629A6C53DEE15634E1C.ashx> (senest besøgt 15. april 2016).

⁶⁰ Sundhedsdatastyrelsen, Tabel med årlige indikatorer, baseline og milepæl – tilgængelig på <http://esundhed.dk/sundhedsaktivitet/tip/Sider/tip03.aspx> (senest besøgt 15. april 2016). Se også Sundhedsstyrelsen, Monitorering af tvang i psykiatrien - opgørelse for perioden 1. januar – 31. december 2015 (2016) – tilgængelig på:

<http://sundhedsstyrelsen.dk/da/nyheder/2016/~media/060750678D064629A6C53DEE15634E1C.ashx> (senest besøgt 15. april 2016).

⁶¹ Bak J, Zoffmann V, Sestoft DM, Almvik R, Siersma VD, Brandt-Christensen M, 'Comparing the effect of non-medical mechanical restraint preventive factors between psychiatric units in Denmark and Norway', Nordic Journal of Psychiatry, 2015 Jan 23:1-11.

⁶² Evaluering af satspuljeprojektet - Nedbringelse af tvang i psykiatrien 2012-2015. Tilgængelig på:

<http://www.sum.dk/Aktuelt/Nyheder/Psykiatri/2015/Marts/~media/Filer%20-%20Publikationer%20i%20pdf/2015/Evaluering-af-gennembrudsprojektet/evaluering-af-gennembrudsprojekt.ashx>.

⁶³ EMD, Stanev mod Bulgarien, dom af 12. januar 2012, app. nr. 36760/06.

⁶⁴ Handicapkonventionens artikel 12 om lighed for loven. Se også Lisbeth Garly Andersen, Pia Justesen og Maria Ventegodt Liisberg, 'Selvbestemmelse og værgemål i Danmark', Institut for Menneskerettigheder, 2012.

⁶⁵ Committee on Rights of Persons with Disabilities, CRPD/C/GC/1, 19 May 2014, 'General Comment on Article 12: Equal Recognition Before the Law'.

⁶⁶ Bekendtgørelse af værgemålsloven, lovbekendtgørelse nr. 1015 af 20. august 2007.

⁶⁷ Værgemålslovens § 8.

⁶⁸ Lisbeth Garly Andersen, Pia Justesen og Maria Ventegodt Liisberg, 'Selvbestemmelse og værgemål i Danmark', Institut for Menneskerettigheder, 2012.

⁶⁹ Thomas Gruber, 'De nye omsorgsfabrikker', Tidsskrift for Socialpædagogik, nr. 1, 2014.

⁷⁰ Socialpædagogerne, 'Voksenhandicapundersøgelsen – Tema 2: Selvbestemmelse og demokrati', 2012.

⁷¹ Socialpædagogerne, 'Voksenhandicapundersøgelsen – Tema 1: Valg af egen bolig og konflikter borgerne imellem', 2012.

⁷² Statsforvaltningen Syddanmark, Det Sociale Nævn, 'Praksisundersøgelse 2011. Flytning til særligt botilbud – jf. servicelovens § 129, stk. 2', 2011.

- ⁷³ Kira Hallberg og Camilla Jydebjerg, 'Kommunernes hjælp til voksne med ADHD', Center for Ligebehandling af Handicappede, 2006.
- ⁷⁴ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, 'Concluding observations', Spanien, 2011, CRPD/C/ESP/CO/1.
- ⁷⁵ EMD, Alajos Kiss mod Ungarn, dom af 20. maj 2010, app. nr. 38832/06.
- ⁷⁶ Lisbeth Garly Andersen, Pia Justesen og Maria Ventegodt Lissberg, 'Selvbestemmelse og værgemål i Danmark', Institut for Menneskerettigheder, 2012.
- ⁷⁷ Forslag til lov om ændring af lov om valg af danske medlemmer til Europa-Parlamentet og lov om kommunale og regionale valg (Valgret til personer under værgemål med fratagelse af den retlige handleevne), L 130, af 24. februar 2016, som blev til Lov nr. 381 af 27. april 2016 om ændring af lov om valg af danske medlemmer til Europa-Parlamentet og lov om kommunale og regionale valg (Valgret til personer under værgemål med fratagelse af den retlige handleevne).
- ⁷⁸ Mads Pedersen, 'Stemmeret og værgemål – Hvorfor folketingsvalgloven kan (og bør) laves om uden en grundlovsændring', Juristen, nummer 3-4, september 2014, side 127.
- ⁷⁹ Se blandt andet Mads Pedersen, 'Stemmeret og værgemål – Hvorfor folketingsvalgloven kan (og bør) laves om uden en grundlovsændring', Juristen, nummer 3-4, september 2014, side 127.
- ⁸⁰ Institut for Menneskerettigheders høringssvar af 21. januar 2016 (dok.nr.: 15/00466-2).
- ⁸¹ Camilla Jydebjerg og Tina Jakobsen, 'Erfaringer med at stemme I – blandt mennesker med udviklingshæmning', Center for Ligebehandling af Handicappede, 2010.
- ⁸² Lov om retssikkerhed og administration på det sociale område § 9, stk. 7.
- ⁸³ EU-Domstolen, sag C-335/11 og sag C-337/11.
- ⁸⁴ Malene Rode Larsen og Jan Høgelund, 'Handicap og beskæftigelse'. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 15: 06, side 17ff.
- ⁸⁵ Finn Amby, 'Blinde og stærkt svagsynede mellem 18 og 40 år: Forsørgelse, uddannelse og beskæftigelse'. Centre for Comparative Welfare Studies (CCWS) Working paper no. 2015-88, Department of Economics, Politics and Public Administration Aalborg University.
- ⁸⁶ Lars Brink Thomsen og Jan Høgelund, 'Køn, handicap og beskæftigelse i 2010', Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI), 2011.
- ⁸⁷ Se bl.a. UfR.2015.3827H, hvor Højesteret fandt, at arbejdsgiveren ikke havde ydet rimelig tilpasning, og UfR.2015.3301H, hvor Højesteret omvendt fandt, at arbejdsgiveren havde tilbudt rimelig tilpasning.
- ⁸⁸ Se eksempelvis Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse, 'Ulighed i sundhed – kroniske og langvarige sygdomme', 2014, samt udgivelserne 'Sundhedstilstanden blandt voksne med udviklingshæmning' og 'Sundhedsprofil for voksne med

helbredsrelateret aktivitetsbegrænsning og fysisk funktionsnedsættelse', Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet 2014.

⁸⁹ Statens Institut for Folkesundhed, 'Sundhedsprofil for voksne med helbredsrelateret aktivitetsbegrænsning og fysisk funktionsnedsættelse', 2014.

⁹⁰ ØSKR-komitéen, General Comment No. 14, 2000, The right to the highest attainable standard of health, pkt. 9.

⁹¹ ØSKR-komitéen, General Comment No. 14, 2000, The right to the highest attainable standard of health, pkt. 12.

⁹² ØSKR artikel 2, stk. 2.

⁹³ Handicapkonventionens artikel 25.

⁹⁴ ØSKR-komitéen, General Comment No. 14, 2000, The right to the highest attainable standard of health, pkt. 12, b, ii, og ØSKR-komitéen, General Comment No. 5, 1994, Persons with disabilities, pkt. 34.

⁹⁵ Handicapkonventionen artikel 25, litra b og ØSKR-komitéen, General Comment No. 5, 1994, Persons with disabilities, pkt. 34.

⁹⁶ Handicapkonventionen artikel 25, litra d.

⁹⁷ Sundhedsloven, lovbekendtgørelse nr. 1202 af 14. november 2014 med senere ændringer.

⁹⁸ Sundhedsloven § 2.

⁹⁹ Se blandt andet Information, 'Patienter: Uklarhed om prioriteringen i sundhedssystemet', 22. februar 2012. Tilgængelig på:

<http://www.information.dk/294119>.

¹⁰⁰ Se blandt andet Ekstra Bladet, '2-årige Beatrice kasseret til nyt hjerte', 20. oktober 2012, tilgængelig på:

<http://ekstrabladet.dk/kup/sundhed/article4013249.ece>.

¹⁰¹ Se for eksempel Politiken, 'Hemmelige' koder: Rollator afgør liv eller død', 17. januar 2011, tilgængelig på <http://politiken.dk/indland/ECE1169911/hemmelige-koder-rollator-afgoer-liv-eller-doed/>. Se også Institut for Menneskerettigheder i Politiken, 'Herlev på kant med handicapkonventionen', 20. januar 2011.

Tilgængelig på: <http://politiken.dk/indland/ECE1172660/herlev-paa-kant-med-handicap-konvention/>.

¹⁰² Hans Drachmann, 'Læge opgav operation, fordi patient var retarderet', Politiken, 15. februar 2012. Tilgængelig på:

<http://politiken.dk/indland/ECE1540610/laege-opgav-operation-fordi-patient-var-retarderet/>.

¹⁰³ Vejledning om forudgående fravalg af livsforlængende behandling, herunder genoplivningsforsøg, og om afbrydelse af behandling, nr. 33 af 11/04/2012, samt Vejledning om fravalg af livsforlængende behandling, herunder genoplivningsforsøg, og om afbrydelse af behandling, uden for sygehuse, nr. 9025 af 17/01/2014.

INSTITUT FOR
MENNESKE
RETTIGHEDER

